IK BEN OOK MICHEL

Patrizio Pongini

Roman

Voorwoord

Mijn naam is Janice. Op 16 februari 2036 ben ik dertig jaar geworden. Ik werd geboren in Antwerpen, als dochter van Joena en haar Russische partner Arthur. Mijn moeder koos mijn voornaam niet toevallig. Er ging een verhaal achter schuil dat ik pas veel later zou leren kennen. Maar dit boek gaat niet over mij. Het gaat over mijn grootvader.

Zijn naam is Michel Ghafari. Hij werd op 3 december 1968 geboren in Bethlehem, een Palestijnse stad op de Westelijke Jordaanoever, op enkele kilometers van Jeruzalem. Zijn geboorte kwam nauwelijks anderhalf jaar na de Zesdaagse Oorlog, die het leven van de inwoners ingrijpend had veranderd. De stad waarin hij opgroeide, droeg de sporen van een conflict dat zijn familie niet zelf had gekozen, maar waaraan niemand zich volledig kon onttrekken. In de smalle straten van Bethlehem, tussen de huizen van verweerde kalksteen, ging het dagelijkse leven verder, terwijl de onzekerheid over de toekomst voortdurend aanwezig bleef.

Toch zouden velen hem later niet onder zijn eigen naam kennen. In de werelden waarin hij terechtkwam, werd hij vooral Patron genoemd. Die bijnaam groeide met de jaren uit tot een identiteit. Voor mij bleef hij echter altijd mijn grootvader.

Een groot deel van zijn leven speelde zich af voordat ik geboren was. Wat ik over hem weet, komt uit verschillende bronnen: uit de verhalen van mijn moeder, uit brieven en foto's, uit familieherinneringen en uit wat hij zelf heeft verteld. Niet elk detail laat zich nog controleren en niet iedere herinnering is even scherp. Dat hoort bij een familiegeschiedenis die zich over landen, oorlogen en tientallen jaren uitstrekt.

Mijn grootvader kende armoede en rijkdom, macht en machteloosheid, liefde en verlies, vrijheid en gevangenschap. Hij heeft keuzes gemaakt die anderen pijn hebben gedaan en waarvoor hij zelf verantwoordelijkheid draagt. Dit boek is geen poging om die keuzes te vergoelijken. Het probeert te begrijpen hoe de jongen die hij ooit was de man kon worden die later Patron werd genoemd.

Mijn moeder groeide op met een vader die vaak afwezig was. Voor haar was hij lange tijd vooral een zakenman die veel reisde. Ze kende niet de volle werkelijkheid achter zijn geld, zijn contacten en zijn plotselinge verdwijningen. Op verjaardagen, feestdagen en gewone avonden voelde ze vooral dat zijn stoel vaak leeg bleef.

Toen hij in 2001 in België werd gearresteerd, probeerde de familie haar zoveel mogelijk tegen de waarheid te beschermen. Mijn moeder was toen ongeveer dertien jaar oud. Wat volwassenen als bescherming bedoelden, voelde voor een kind vooral als afwezigheid en onzekerheid. Pas later begreep ze hoeveel van zijn leven zich buiten haar blikveld had afgespeeld.

Zijn afwezigheid had niet alleen met gevangenissen te maken. Ook vóór en na die Belgische detentie was hij vaak onderweg. Afrika, Europa, het Midden-Oosten en later China: zijn leven bewoog voortdurend tussen luchthavens, hotels, ontmoetingen en deals. Hij wilde zijn gezin naar eigen zeggen een leven geven dat hij zelf nooit had gekend. Maar juist de manier waarop hij dat probeerde te bereiken, hield hem vaak weg van de mensen voor wie hij het deed.

Daarin ligt voor mij een van de pijnlijkste tegenstrijdigheden van zijn leven. Hij wilde veiligheid creëren, maar koos voor een wereld vol risico. Hij wilde zijn familie alles geven, maar verloor onderweg een groot deel van de tijd die hij met hen had kunnen doorbrengen.

Mijn naam brengt mij dichter bij een deel van mijn grootvaders verleden waarover binnen onze familie lange tijd weinig werd gesproken. Mijn moeder noemde mij Janice, naar de Belgische vrouw die ooit de grote liefde van haar vader was geweest. Voor mij was zij jarenlang niet meer dan een naam, totdat ik ontdekte welke plaats zij in zijn leven had ingenomen en hoeveel van haar herinnering in onze familie was blijven voortleven.

Toen ik in 2006 werd geboren, zat mijn grootvader nog niet in China gevangen. Zijn Chinese gevangenschap begon pas ruim twintig jaar later. Dat onderscheid is belangrijk, omdat herinneringen binnen een familie gemakkelijk in elkaar kunnen schuiven.

Tegen de tijd dat hij in 2028 in China werd gearresteerd, was ik eenentwintig, bijna tweeëntwintig. Ik kende hem toen niet alleen uit verhalen; er bestond ook een eigen, zij het onregelmatige band tussen ons.

Na zijn veroordeling werd het contact opnieuw beperkt. Mijn moeder onderhield contact met hem via korte telefoongesprekken en gecontroleerde correspondentie. Brieven konden vertraging oplopen en telefoongesprekken waren gebonden aan strikte regels, waarop wij nauwelijks invloed hadden. De gevangenis maakte de afstand tussen mijn moeder en haar vader niet nieuw, maar gaf er een andere, pijnlijkere betekenis aan.

Ondertussen veranderde ook de wereld buiten de gevangenismuren. De oorlog, die in 2022 met de grootschalige Russische invasie van Oekraïne een nieuwe fase was ingegaan, breidde zich in 2028 uit naar andere delen van Europa. Mijn ouders besloten daarop België te verlaten. Samen vertrokken we naar Los Angeles, waar we probeerden een nieuw bestaan op te bouwen.

Voor mijn vader, die Rusland jaren eerder achter zich had gelaten, betekende het opnieuw een pijnlijk afscheid. Mijn moeder verliet Antwerpen, de stad waar ze was opgegroeid en waar ook ik geboren was. Ik was tweeëntwintig jaar oud, oud genoeg om te begrijpen dat we niet alleen ons huis achterlieten, maar ook een deel van ons verleden.

Ik moest bovendien mijn rechtenstudie aan de K.U.-Leuven afbreken, zonder die te hebben kunnen voltooien. Gelukkig kon ik enkele jaren later mijn juridische opleiding in Los Angeles voortzetten, waar ik er uiteindelijk in slaagde mijn ambitie waar te maken en advocaat te worden in de Verenigde Staten.

Hoewel we inmiddels duizenden kilometers van Antwerpen verwijderd waren, bleef onze bezorgdheid om mijn grootvader onverminderd groot. Zijn gevangenschap in China bleef een schaduw werpen over ons familieleven.

Op het moment dat ik dit schrijf, in 2036, woedt die oorlog nog altijd voort. Vladimir Poetin werd enkele jaren eerder door een staatsgreep afgezet, maar zijn verdwijning bracht niet de vrede waarop velen hadden gehoopt. Integendeel. Zijn opvolger bleek nog meedogenlozer. Hij vestigde een totalitair regime waarin zelfs de geringste vorm van kritiek als landverraad werd beschouwd. De bevolking werd onderworpen aan een allesomvattend systeem van controle en terreur, terwijl de oorlog zich naar steeds meer Europese landen uitbreidde. Zijn ambities reikten verder dan het herstel van de vroegere Russische invloedssfeer. Hij droomde van een Europa dat volledig aan de wil van Moskou onderworpen zou zijn.

Wat in 2022 begon als een grootschalige invasie van Oekraïne, was uitgegroeid tot een conflict dat grote delen van Europa ontwrichtte. Voor mijn generatie was oorlog daardoor niet langer iets uit de geschiedenisboeken. Ze was een werkelijkheid geworden die ons eigen leven en dat van onze familie voorgoed had veranderd.

Mijn grootvader zit terwijl ik deze woorden schrijf nog steeds in China. Wat er na zijn gevangenschap zal gebeuren, weet niemand. Ik wil hem geen toekomst toeschrijven die nog niet heeft plaatsgevonden. Misschien is dat juist een les die bij zijn verhaal past: een mensenleven laat zich pas achteraf volledig overzien.

Ik bewonder niet alles wat hij heeft gedaan. Sommige keuzes begrijp ik nog altijd niet en andere zal ik waarschijnlijk nooit kunnen aanvaarden. Maar ik geloof ook niet dat een mens kan worden samengevat door zijn slechtste beslissing. Begrijpen is niet hetzelfde als goedpraten. Het betekent alleen dat je probeert te zien hoe omstandigheden, karakter, verlangen, angst en ambitie samen een leven vormgeven.

Mijn grootvader was een jongen die vroeg leerde overleven. Een man die rijkdom en invloed zocht. Een vader die zijn dochter liefhad en toch te vaak afwezig was. Een partner die liefde soms verwarde met bezit, verlangen en vrijheid. Een man die grenzen overschreed, steeds opnieuw dacht dat hij ermee weg zou komen en uiteindelijk ontdekte dat geen enkel netwerk iemand voor altijd beschermt.

Voor de wereld was hij Patron. Voor mij blijft hij mijn grootvader.

Janice, Los Angeles, februari 2036

1. De doos zonder inventaris

Op 19 februari 2036, precies drie dagen na mijn dertigste verjaardag, stond er een kartonnen doos voor de deur van mijn appartement in Los Angeles. Ik woonde inmiddels al enkele jaren alleen, in een bescheiden appartement op de derde verdieping van een oud gebouw, niet ver van het centrum. Mijn ouders woonden aan de andere kant van de stad. We zagen elkaar regelmatig, maar ieder van ons had intussen zijn eigen leven opgebouwd. De doos was kennelijk door mijn moeder achtergelaten. Er zat geen brief bij, alleen mijn naam in haar vertrouwde handschrift en een strook bruine tape die tweemaal over het deksel was getrokken. Waarom ze de doos niet persoonlijk had overhandigd, begreep ik niet meteen. Ik liet haar die avond dicht. Niet omdat ik bang was voor wat erin zat, maar omdat ik ergens al vermoedde wat ik erin zou aantreffen: het verleden van mijn grootvader.

De volgende ochtend zette ik de doos op mijn keukentafel en sneed voorzichtig de tape los. Binnenin lag een verzameling voorwerpen die op het eerste gezicht weinig met elkaar te maken hadden. Foto’s, verlopen paspoorten, notitieboekjes, hotelkaartjes, visitekaartjes van mannen die niemand in onze familie nog kende, enkele brieven uit België en twee vergeelde ansichtkaarten uit Bethlehem. Er waren ook verfrommelde papiertjes met woorden in het Lingala, bonnetjes uit steden waar mijn grootvader ooit was geweest en een kleine leren agenda waarin sommige bladzijden leeg waren, terwijl andere volstonden met namen en telefoonnummers zonder enige toelichting.

Ik haalde de voorwerpen een voor een tevoorschijn, zonder te weten waar ik moest beginnen. De doos was geen archief. Daarvoor ontbrak iedere vorm van orde. Het was eerder alsof iemand jaren geleden een kamer had verlaten, het licht had uitgedaan en de deur achter zich had dichtgetrokken.

Mijn moeder, Joena, had er jarenlang tegen opgezien om de spullen van haar vader uit te zoeken. Soms vertelde ze uitgebreid over hem,

over zijn reizen, zijn eigenaardigheden en de momenten waarop hij haar aan het lachen had gemaakt. Maar er waren ook periodes waarin ze nauwelijks over hem sprak. Pas later begreep ik waarom.

Haar herinneringen aan hem waren niet alleen mooi. Ze droegen ook de teleurstelling van zijn vele afwezigheden en de pijn van alles wat tussen hen onuitgesproken was gebleven. Ze hield van haar vader, maar had nooit helemaal vrede kunnen vinden met de keuzes die hij in zijn leven had gemaakt.

Boven op de stapel lag een foto van Michel als jonge man. Hij stond naast een fiets in een Belgische straat. Op de achterkant stond in blauwe inkt: Wilrijk, eerste winter. Hij droeg een jas die hem te groot was en keek niet in de camera. Zijn rechterarm hing iets stijver langs zijn lichaam dan zijn linker. Wie niets van hem wist, zou alleen een magere immigrant zien die het koud had. Wie zijn latere leven kende, kon in dezelfde foto achteraf van alles menen te herkennen: koppigheid, ambitie, gevaar. Dat is het probleem met terugkijken. Zodra je weet hoe een verhaal afloopt, ga je anders naar het begin kijken en vraag je je af of daar al aanwijzingen in zaten.

Mijn grootvader heeft verkeerde keuzes gemaakt. Sommige waren ernstig. Hij heeft mensen teleurgesteld, grenzen overschreden en zichzelf jarenlang wijsgemaakt dat een goed doel een slechte methode kon verontschuldigen. Maar ik wilde hem niet vanaf zijn jeugd behandelen als iemand die onderweg was naar een misdaad. Een kind is geen vooraankondiging van de man die het later wordt. Een vluchteling is geen samenvatting van zijn strafblad. En een gevangene is niet automatisch alleen de som van wat hem in een rechtbank wordt verweten. Daarom begon ik niet met politieverslagen of krantenknipsels, maar met de persoonlijke voorwerpen die hij had achtergelaten. Ze vertelden misschien niet wat hij verkeerd had gedaan, maar konden me wel helpen begrijpen wie hij werkelijk was geweest.

Een houten rozenkrans. Een metrokaart uit Brussel. Een vergeelde kassabon van de bakkerij Lints in Antwerpen. Een menukaart van een restaurant in Kinshasa. Een foto van mijn grootmoeder Natalia met mijn moeder als baby op haar arm. Een tweede foto, jaren later genomen, waarop de Belgische Janice naast Michel staat tijdens een

picknick. Tussen hen in zit een jongen die ik onmiddellijk herkende als Rutger. Mijn oom, al voelde dat woord soms vreemd omdat hij tot een generatie behoorde die nog zo dicht bij de mijne stond.

De Belgische Janice was de vrouw naar wie ik ben genoemd. Daarover werd thuis nooit geheimzinnig gedaan, maar evenmin veel verteld. Als kind dacht ik dat namen zomaar van de ene generatie naar de andere reisden, zoals servies of sieraden. Pas later begreep ik dat een naam ook een spoor kan zijn. De vrouw op die foto had mijn grootvader gekend voordat hij Patron werd genoemd, tijdens jaren waarin hij nog probeerde uit te zoeken welk soort man hij in Europa kon zijn.

Toen ik zijn agenda doorbladerde, viel me op dat haar naam nergens voorkwam. Dat vond ik vreemd. Mijn grootvader had de gewoonte zelfs de namen en telefoonnummers te bewaren van mensen met wie hij slechts één keer zaken had gedaan. Maar van Janice vond ik geen enkel spoor. Toen ik mijn moeder daarop wees, haalde ze haar schouders op. Misschien kende hij haar nummer gewoon uit het hoofd, zei ze. Ik vroeg me af of er nog een andere reden was. Misschien was Janice voor hem iemand die hij niet in een agenda hoefde terug te vinden, omdat hij haar nooit werkelijk uit zijn gedachten had verloren.

Onder de agenda lag een envelop met documenten uit het einde van de jaren tachtig. Aanvraagformulieren, inschrijvingen, kopieën van identiteitsbewijzen, een bewijs van woonst. Tussen die papieren zat een brief van John, de maatschappelijk werker die Michel in zijn eerste Belgische jaren had geholpen. Het was geen bijzondere brief. Geen bekentenis, geen waarschuwing, geen voorspelling. John schreef dat Michel vooruitging met zijn Nederlands, dat hij werk zocht en dat Christine hem zondag graag opnieuw bij hen thuis wilde zien eten. De toon was warm en praktisch, alsof de schrijver ervan uitging dat het leven, mits geduld en discipline, uiteindelijk wel een vorm zou aannemen.

Mijn grootvader heeft die brief meer dan veertig jaar bewaard. Dat detail raakte me meer dan de dure horloges, hotels en politieke namen die later in de doos opdoken. Mensen bewaren wat ze niet kwijt willen. Misschien was John voor hem het bewijs dat er ooit

een periode was geweest waarin hij door iemand werd gezien zonder bijbedoeling. Niet als contactpersoon, tussenpersoon, leverancier, verdachte of gevangene. Gewoon als Michel.

Ik belde mijn moeder en vroeg waarom ze me de doos juist nu had gegeven.

“Omdat je altijd zoveel vragen over je grootvader hebt gesteld,” antwoordde ze.

“Maar dat deed ik vroeger toch ook?”

“Ja, alleen dacht ik toen nog dat ik je de antwoorden kon geven.”

“En nu niet meer?”

“Nu besef ik dat ik je alleen kan vertellen hoe ík hem heb gekend. Als je echt wilt begrijpen wie hij was, zul je zelf op zoek moeten gaan. Misschien ontdek je dan wel een heel andere man dan degene die ik me herinner.”

Zo begon dit boek. Niet bij de geboorte van mijn grootvader in Bethlehem, evenmin bij zijn aankomst in België of de gebeurtenissen die hem uiteindelijk in een Chinese gevangenis deden belanden. Het begon op een ochtend in Los Angeles, toen ik de doos opende die mijn moeder voor mijn deur had achtergelaten.

Tussen de foto's, brieven en vergeelde documenten ontdekte ik de eerste sporen van een leven waarvan ik tot dan toe slechts fragmenten kende. Mijn moeder had me haar herinneringen gegeven, maar het was aan mij om uit te zoeken wat daarachter schuilging.

Duizenden kilometers verderop, in een Chinese gevangenis, zat de man wiens leven ik probeerde te reconstrueren. Ik wist dat ik niet op al mijn vragen een antwoord zou vinden, maar ik wilde eindelijk begrijpen wie hij werkelijk was geweest.

Niet alleen de zakenman die men Patron noemde of de gevangene over wie zoveel was geschreven, maar vooral de mens achter die verhalen. Michel Ghafari. Mijn grootvader.

Vanaf die afstand moest ik proberen een leven opnieuw in elkaar te zetten. Niet chronologisch, alsof gebeurtenissen netjes achter elkaar in een kast konden worden gezet, maar zoals herinneringen binnen een familie werkelijk voortleven: in flarden, verhalen, stiltes en voorwerpen die pas betekenis krijgen wanneer iemand besluit ze lang genoeg vast te houden.

Op de bodem van de doos lag een vel papier dat nergens bij hoorde. Er stond één zin op, in Michels handschrift, zonder datum.

Je moet nooit geloven dat één deur de enige uitgang is.

Mijn moeder kende de zin niet. Misschien had hij hem ergens gehoord. Misschien had hij hem zelf bedacht. In ieder geval herkende ik er de man in die uit alle verhalen naar voren kwam. Niet omdat hij altijd een uitweg vond, maar omdat hij niet kon verdragen dat er geen uitweg bestond. Dat was zijn kracht. Het werd ook zijn gevaar. Want wie lang genoeg gelooft dat iedere gesloten deur een achterdeur moet hebben, begint vroeg of laat deuren open te maken die beter dicht waren gebleven.

In de doos vond ik ook documenten en persoonlijke gegevens die ik uiteindelijk niet in dit boek heb opgenomen. Sommige bevatten namen en telefoonnummers van mensen die misschien nog in leven zijn. Andere hadden betrekking op gebeurtenissen waarvan ik de juiste omstandigheden niet kende. Ik wilde vermijden dat ik verkeerde conclusies zou trekken of mensen onterecht in verband zou brengen met het verleden van mijn grootvader. Niet alles wat iemand bewaart, vertelt immers noodzakelijk de waarheid over wat er werkelijk is gebeurd.

Dat onderscheid werd belangrijk zodra ik begon te schrijven. Mijn grootvader hield van verhalen waarin gebeurtenissen achteraf logisch op elkaar aansloten. Het ene contact leidde naar het volgende, een toevallige ontmoeting bleek beslissend, een mislukking werd later een les. Maar mensen construeren hun

verleden net zoals romanschrijvers dat doen: zij verwijderen doodlopende straten. Maar juist die doodlopende wegen wilde ik niet uit zijn geschiedenis wissen.

De weken waarin niets gebeurde. De zakelijke ideeën die nooit van de grond kwamen. De mensen die hij één keer ontmoette en nooit meer zag. De keren dat hij dacht dat een contact belangrijk zou worden en zich vergiste. Zonder die mislukkingen lijkt zijn leven te veel op een voorbestemd traject richting Patron.

Niets ligt van tevoren vast. Geen mens wordt geboren met een bestemming die hij alleen nog hoeft te vervullen. Mijn moeder had mij dat al vaak voorgehouden. Ze had de boeken van de Franse filosoof Jean-Paul Sartre verslonden en voelde zich bijzonder aangesproken door zijn existentialistische gedachtegoed. Vooral één uitspraak die ze vaak herhaalde, is mij bijgebleven: *L'existence précède l'essence.* Het bestaan gaat vooraf aan het wezen. Sartre had die gedachte onder meer uiteengezet in zijn beroemde lezing uit 1945, die een jaar later werd gepubliceerd onder de titel *L'existentialisme est un humanisme*. Volgens hem wordt de mens niet geboren met een vooraf bepaalde aard of levensbestemming. Hij komt eerst ter wereld en geeft vervolgens, door de keuzes die hij maakt en de handelingen die hij stelt, geleidelijk vorm aan wie hij is.

Mijn moeder vond dat zowel een bevrijdende als een angstaanjagende gedachte. Bevrijdend, omdat niemand voorgoed gevangen hoeft te blijven in zijn afkomst, zijn verleden of de verwachtingen van anderen. Angstaanjagend, omdat vrijheid ook verantwoordelijkheid met zich meebrengt. Een mens kan zijn daden niet eenvoudig afschuiven op het lot, op zijn opvoeding of op de omstandigheden waarin hij terechtkomt.

'We kiezen niet waar we geboren worden,' zei ze weleens. 'We kiezen onze ouders niet, onze jeugd niet, en evenmin de wereld waarin we opgroeien. Maar dat betekent niet dat alles wat daarna gebeurt, onvermijdelijk is.'

Wanneer ik haar vroeg wanneer mijn grootvader was beginnen te veranderen, gaf ze zelden een rechtstreeks antwoord. Ze vond dat

mijn vraag al op een verkeerde veronderstelling berustte: alsof er ergens in zijn leven een duidelijk aanwijsbaar ogenblik moest zijn geweest waarop hij ophield de ene man te zijn en een andere werd.

‘Zo werkt het niet,’ zei ze. ‘Mensen worden niet op een ochtend wakker als een volkomen andere versie van zichzelf. Ze veranderen door wat ze meemaken, door wat ze beslissen en soms ook door wat ze nalaten te doen. Meestal merken ze die verandering zelf niet eens op.’

Misschien was dat wel de grootste vergissing die ik bij het schrijven van zijn levensverhaal moest vermijden: geloven dat een mensenleven zich laat verdelen in een tijd vóór en een tijd ná een beslissende gebeurtenis, alsof alles wat daaraan voorafging slechts een voorbereiding was op wat nog moest komen.

Mijn grootvader was geen personage dat door een schrijver naar een vooraf bedacht einde werd geleid. Hij was een mens die keuzes maakte zonder de afloop ervan te kennen. Sommige keuzes openden deuren. Andere sloten ze voorgoed.

‘Elke dag opnieuw worden we voor keuzes gesteld,’ zei mijn moeder. ‘We nemen beslissingen omdat ze ons op dat ogenblik juist lijken, omdat we geloven dat ze ons dichter brengen bij wat we verlangen of bij wie we willen zijn. Maar kiezen betekent ook afstand doen van andere mogelijkheden. Soms stellen we daardoor mensen teleur, zelfs degenen van wie we het meest houden. Dat valt niet altijd te vermijden. Het maakt deel uit van de vrijheid die we hebben, maar ook van de verantwoordelijkheid die daarmee gepaard gaat.’

Ik begreep wat ze bedoelde. Toch bleef ik met een vraag zitten. Hoe lang moet iemand blijven terugkijken op de keuzes die hij heeft gemaakt? We kunnen onze beslissingen achteraf betreuren en ons afvragen hoe ons leven eruit zou hebben gezien als we een andere weg waren ingeslagen. Maar het verleden laat zich niet herschrijven. We kunnen alleen proberen te begrijpen waarom we destijds handelden zoals we deden, onze fouten erkennen en aanvaarden dat sommige gevolgen niet meer ongedaan kunnen worden gemaakt.

Misschien hoorde ook dat bij verantwoordelijkheid nemen: op een bepaald ogenblik het verleden durven loslaten. Niet om onze fouten te vergeten of onszelf van schuld vrij te pleiten, maar om te voorkomen dat de keuzes van gisteren ons blijven beletten om verder te leven. Uiteindelijk gaat het er niet alleen om welke keuzes we maken, maar ook hoe we omgaan met de gevolgen ervan.

En telkens wanneer ik geneigd was in zijn verleden een onvermijdelijke bestemming te ontdekken, hoorde ik opnieuw de stem van mijn moeder.

'Verwar wat uiteindelijk is gebeurd niet met wat noodzakelijk moest gebeuren.'

De man die Joena als baby uren kon vasthouden, was dezelfde man die later verjaardagen miste. De vluchteling die dankbaar was voor Christines hulp, was dezelfde man die jaren later regels behandelde als obstakels. De vader die Rutger wilde beschermen, was dezelfde man die door zijn keuzes risico naar huis bracht.

Continuïteit is soms ongemakkelijker dan verandering.

Enkele jaren vóór haar onverwachte en tragische overlijden in 2028 had ik de Belgische Janice nog vanuit Antwerpen gebeld. Ik had haar lange tijd niet gesproken. Haar stem klonk ouder dan ik me uit mijn jeugd herinnerde, maar ik herkende haar meteen. Ik vroeg haar hoe zij vond dat ik naar Michel moest kijken.

"Niet zoals hij over zichzelf zou schrijven," zei ze.

"Hoe zou hij over zichzelf schrijven?"

"Met te veel redenen."

Ik lachte.

"En hoe zou jij over hem schrijven?"

Ze bleef even stil.

“Met gevolgen.”

Die twee woorden werden mijn methode.

Redenen en gevolgen.

Niet alleen wat Michel voelde of bedoelde, maar wat zijn keuzes voor anderen betekenden. Niet alleen waarom hij vertrok, maar wie bleef wachten. Niet alleen hoeveel geld hij verdiende, maar wat hij niet zag terwijl hij het verdiende. Niet alleen wie hem hielp, maar wie later moest leven met beslissingen die hij zelf nam.

Daarom begint deze roman met een doos. Een doos dwingt je te sorteren voordat je concludeert.

2. België aan de horizon

Over Michels geboorteplaats Bethlehem in Palestina bestaan in onze familie meer verhalen dan foto's. Hij bracht er zijn eerste levensjaren door, tussen heuvels, stenen huizen en olijfbomen, in een omgeving waar de buren elkaar kenden en het leven zich grotendeels binnen de familie afspeelde. Michel kwam uit een groot gezin, waar weinig ruimte was voor afzondering en de maaltijden vaak uitliepen op levendige gesprekken waarbij iedereen tegelijk aan het woord wilde komen.

Mijn moeder Joena, die zelf in Antwerpen werd geboren, kende Bethlehem alleen uit de verhalen van haar vader. Vooral zijn herinneringen aan het drukke gezinsleven waren haar bijgebleven. Wanneer Michel over zijn jeugd vertelde, kwamen telkens dezelfde familieleden en gebeurtenissen terug, al verschilden de details soms van de ene vertelling tot de andere.

Niet alle plaatsen waar het gezin tijdens de onrustige jaren verbleef, zijn nog met zekerheid te achterhalen. Door het aanhoudende geweld en de onzekerheid over wat de volgende dag zou brengen, moesten Michels ouders meer dan eens hun vertrouwde omgeving verlaten. Soms vonden ze onderdak bij familieleden of kennissen in Palestina, maar er waren ook periodes waarin het gezin de grens overstak en tijdelijk in Libanon verbleef. Vaak wisten ze bij hun vertrek niet hoelang ze zouden wegblijven of wanneer ze konden terugkeren. Hun verblijfplaatsen wisselden naargelang de veiligheidssituatie, de mogelijkheden om ergens onderdak te vinden en de bereidheid van anderen om hen op te vangen. Voor Michel, die als kind nauwelijks een ander bestaan had gekend, werd dat voortdurende verhuizen stilaan een vanzelfsprekend onderdeel van het leven.

Wanneer Michel later over zijn jeugd vertelde, had hij het zelden over de schoonheid van zijn geboortestreek. Wat hem vooral was bijgebleven, waren de praktische zorgen van het dagelijkse leven. Hij wist nog welke straten ze moesten vermijden wanneer het geweld oplaaide, waar ze water konden halen als de watervoorziening uitviel en bij welke familieleden ze terechtkonden wanneer het thuis te gevaarlijk werd. Zijn herinneringen bestonden

uit losse gebeurtenissen, waarvan hij zich de precieze volgorde vaak niet meer kon herinneren. Soms vertelde hij hetzelfde verhaal op verschillende manieren. Het leek alsof niet zozeer de gebeurtenissen zelf, maar vooral de onzekerheid waarin hij was opgegroeid, een blijvende indruk op hem had gemaakt.

Al op jonge leeftijd overkwam hem een ongeval dat blijvende gevolgen zou hebben. Toen zijn oudere broer Jacques hem op de schouders droeg, liet hij hem per ongeluk vallen. Michel raakte ernstig gewond en hield er een lichamelijke beperking aan zijn rechterzijde aan over. Sommige bewegingen kostten hem meer moeite en zijn handicap bleef ook voor anderen zichtbaar. Zelf wilde hij echter niet anders worden behandeld. Integendeel, hoe meer zijn omgeving geneigd was hem te ontzien, hoe sterker zijn behoefte werd om te bewijzen dat hij zich ondanks zijn beperking kon redden.

Mijn moeder vertelde dat hij als jongen wedstrijden organiseerde die hij zelf moeilijk kon winnen. Rennen tegen kinderen die sneller waren. Stenen werpen met zijn zwakkere arm. Op één been over een lage muur lopen. Wanneer hij verloor, wilde hij opnieuw. Niet omdat hij dacht dat verliezen onmogelijk was, maar omdat hij het idee haatte dat een uitslag definitief kon zijn.

Een van de weinige verhalen uit zijn jeugd die Michel zelf graag vertelde, ging over een Chinees meisje dat Ma heette. Hij had haar leren kennen tijdens een van de periodes waarin zijn familie in Libanon verbleef. Ook haar familie woonde daar tijdelijk. Hoewel de twee kinderen nauwelijks een gemeenschappelijke taal hadden, slaagden ze erin met elkaar te communiceren, vooral met gebaren. Ma leerde hem enkele Chinese woorden, terwijl hij haar Arabische scheldwoorden bijbracht die hij, naar eigen zeggen, zelf nauwelijks mocht gebruiken.

Of het precies zo is gegaan, kan ik niet meer nagaan. In families groeien jeugdherinneringen gemakkelijk uit tot kleine legendes. Toch duikt Ma in zijn verhalen te vaak op om haar zomaar als verzinsel af te doen. Door de oorlog gingen later veel herinneringen aan die tijd verloren, waardoor het steeds moeilijker werd om waarheid van verbeelding te onderscheiden.

De spanningen en het geweld die Michels jeugd in Palestina tekenden, hadden voor volwassenen een politieke en militaire achtergrond die een kind nauwelijks kon overzien. Voor hem begonnen ze met praktische verboden. Vandaag niet naar die straat. Morgen niet naar school. Blijf bij het raam vandaan. Ga liggen als je dat geluid hoort. Wacht tot iemand je komt halen. Michel leerde al vroeg dat je gevaar niet hoefde te begrijpen om het te herkennen, en dat het soms van levensbelang was om te reageren voordat je wist waarvoor je bang moest zijn.

Op een middag kwam hij thuis en trof hij nauwelijks nog het huis aan dat hij kende. Een bombardement had de woning geraakt. Dat niemand van het gezin op dat moment binnen was, werd later in de familie altijd als een wonder verteld. Een deel van het gebouw stond nog overeind, maar de kamers lagen open, meubels waren verbrand en de muren zwartgeblakerd. Zijn moeder zocht tussen het puin naar wat nog te redden viel. Zijn vader stond naar het beschadigde dak te kijken, alsof hij met zijn ogen probeerde te berekenen hoeveel van hun huis nog hersteld kon worden.

Tussen het puin ontdekte Michel een metalen lepeltje, zwartgeblakerd door het vuur en kromgetrokken door de hitte. Hij raapte het op, wreef er met zijn duim over en stak het in zijn zak. Waarom juist dat lepeltje zijn aandacht trok, zou hij later niet meer kunnen uitleggen. Misschien omdat kinderen na een ramp instinctief op zoek gaan naar iets wat ze kunnen bewaren, een klein, tastbaar bewijs dat niet alles voorgoed verdwenen is.

Als hij de schilderijen van zijn moeder had kunnen redden, zou hij die ongetwijfeld hebben meegenomen. Maar het vuur had de doeken verteerd en de kleuren, waaraan zij zoveel zorg en liefde had besteed, voorgoed uitgewist. Van alles wat ooit zo vanzelfsprekend tot zijn wereld had behoord, bleef hem uiteindelijk niet meer dan een misvormd stukje metaal.

Het lepeltje reisde met hem mee, door de jaren heen, over grenzen en door verschillende levens. Mijn moeder herinnerde zich dat het

veel later, in België, in een keukenlade lag, tussen messen, vorken en ander bestek.

Het was een vreemd gezicht: dat zwartgeblakerde voorwerp tussen al die blinkende gebruiksvoorwerpen, alsof twee werelden die niets met elkaar gemeen hadden daar toevallig waren samengekomen. Niemand gebruikte het. Niemand vroeg waarom het daar lag. En niemand dacht eraan het weg te gooien. Misschien was dat wel de merkwaardigste eigenschap van het lepeltje. Het had zijn oorspronkelijke functie verloren, maar juist daardoor een andere betekenis gekregen. Wat ooit een alledaags voorwerp was geweest, was uitgegroeid tot een stille getuige van een wereld die niet meer bestond.

Mijn grootvader sprak zelden over wat hij tijdens de oorlog had verloren. Misschien hoefde dat ook niet. Soms vertelt een voorwerp, eenvoudigweg doordat iemand het een leven lang bewaart, meer dan hij ooit onder woorden zou kunnen brengen.

Dat voorwerp staat niet in de doos die ik kreeg. Waarschijnlijk is het ergens verdwenen tijdens een verhuizing. Toch denk ik vaak aan dat lepeltje omdat het iets verklaart wat in officiële beschrijvingen van een oorlog gemakkelijk verdwijnt. Verlies is zelden alleen groot. Het bestaat uit duizenden kleine dingen die iemand nooit meer terugziet.

Het gezin moest verschillende keren vertrekken. Soms vonden ze voor enkele weken onderdak bij familie, soms verbleven ze tijdelijk in Syrië of in Libanon, om daarna naar Palestina terug te keren. Niet elke reis of tussenstop is nog nauwkeurig te reconstrueren. Michel groeide op zonder de zekerheid dat een adres blijvend was. Misschien werd reizen daarom later voor hem natuurlijker dan ergens blijven. Onderweg zijn beschouwde hij niet als een onderbreking van het gewone leven, maar als een onderdeel ervan. Hotels werden vertrouwde plekken en een half ingepakte reistas leek hem geen ongemak, maar een verstandige voorzorg.

Toch was zijn jeugd niet alleen oorlog. Dat vind ik belangrijk om te zeggen. Mensen die uit conflictgebieden komen worden achteraf gemakkelijk beschreven alsof ze permanent onder vallend puin

hebben geleefd. Ook daar waren verjaardagen, ruzies over niets, verliefdheden, voetbal, familiegrappen, verveling. Michel hielp zijn moeder boodschappen dragen.

Al op jonge leeftijd ontdekte Michel zijn talent voor handeldrijven. Alles wat enige waarde had of geruild kon worden, wist hij in iets anders om te zetten: knikkers, sigaretten voor volwassenen, losse onderdelen van speelgoed en fruit dat hij in de tuinen van de buurt wist te bemachtigen. Af en toe kreeg hij zelfs enkele Mars-chocoladerepen in handen, een begeerde lekkernij die door de oorlog steeds moeilijker te verkrijgen was. Hij verkocht ze zonder aarzelen voor het dubbele van de aankoopprijs. Waar anderen slechts schaarste zagen, herkende Michel een kans. Het was een eigenschap die hem zijn hele leven zou blijven kenmerken.

Hij kon moeilijk aanvaarden dat iets waardeloos zou zijn. Als iemand het wilde hebben, redeneerde hij, dan moest het ook een prijs hebben. Zijn eerste zakelijke talent was daarom misschien niet verkopen, maar kijken. Wie had wat nodig? Wie had te veel? Wie kende iemand anders?

Hij ontdekte vroeg dat je zonder geld toch iets kon regelen wanneer mensen elkaar vertrouwden. Een buurman leende hem gereedschap uit als dank omdat Michels vader hem eerder ergens naartoe had gebracht. Een tante kreeg medicijnen mee omdat iemand haar broer kende. Een chauffeur nam een extra passagier mee omdat er thuis eten voor zijn gezin klaarstond.

In een dorp onder druk waren netwerken geen luxe. Ze waren een tweede infrastructuur.

Later zou Michel precies dat talent uitvergroten tot iets veel groters. Hij zag relaties als wegen. Soms officieel, soms onverhard, soms alleen bruikbaar als je wist bij wie je moest aankloppen. In zijn jeugd hielp dat families door moeilijke weken. In zijn volwassen leven zou dezelfde manier van denken hem leren dat regels vaak minder sterk lijken wanneer iemand de juiste persoon kent.

Dat verschil is klein zolang iedereen probeert te overleven. Het wordt gevaarlijk zodra iemand begint te geloven dat uitzonderingen zijn natuurlijke recht zijn.

Toen Michel begon te beseffen dat zijn toekomst waarschijnlijk niet in Palestina lag, richtte hij zijn blik steeds vaker op Europa, waar zijn broers Elias en Vartan al een nieuw leven probeerden op te bouwen. Zijn vier andere broers — Jacques, Robert, Carlos en Pierre — hadden het geweld en de ontberingen die het gezin hadden getroffen niet overleefd.

België was voor Michel geen droombestemming. Hij wist nauwelijks iets over het land, behalve dat Janice erheen was teruggekeerd na haar verblijf in Libanon, waar hun wegen elkaar hadden gekruist. Zelf had ze liever willen blijven, maar haar vader, die diplomaat was, was teruggeroepen naar Brussel om zijn werkzaamheden op het ministerie van Buitenlandse Zaken voort te zetten. Door Janice had België voor Michel iets vertrouwds gekregen, al kende hij het land alleen uit haar verhalen. Het was geen bestemming waar hij jarenlang van had gedroomd, maar wel een plek waarmee hij zich op de een of andere manier verbonden voelde. Bovenal bood het hem iets waarnaar hij steeds sterker verlangde: de mogelijkheid om het verleden achter zich te laten en ergens anders opnieuw te beginnen.

Zijn moeder verzette zich niet tegen zijn vertrek, maar blij was ze er evenmin mee. Ze had al te veel zonen verloren: sommigen aan de oorlog, anderen aan de afstand die migratie met zich meebracht. Ook een zoon die levend vertrok, liet een leegte achter.

Op de avond voor zijn reis sliep Michel nauwelijks. Hij liep door het huis en probeerde te onthouden wat niemand bewust onthoudt zolang hij denkt dat hij morgen terugkomt: de kier onder een deur, het geluid van een kraan, de plek waar zijn vader zijn schoenen neerzette, de manier waarop zijn moeder een doek over brood legde.

Bij zonsopgang nam hij afscheid.

Jaren later vertelde hij mijn moeder dat hij op weg naar de luchthaven niet huilde. Zij geloofde hem niet. Ik ook niet.

3. Wat niet te regelen valt

Brussel verwelkomde hem met een grijze hemel en een aanhoudende motregen die de straten deed glanzen. De volgende ochtend brak de zon onverwacht door de wolken, alsof de stad zich van een heel andere kant wilde laten zien. Michel zou al snel ontdekken dat het Belgische weer even veranderlijk als onvoorspelbaar was. Regen en zon wisselden elkaar soms binnen het uur af, en een stralende ochtend bood geen enkele garantie voor een droge namiddag. In België leerde hij dat je beter nooit zonder jas de deur uitging, zelfs niet wanneer de zon scheen. Het was een van de eerste eigenaardigheden van zijn nieuwe thuisland waaraan hij zou moeten wennen.

Dat detail komt in drie verschillende familieverhalen terug en is daarom waarschijnlijk waar.

Michel arriveerde met één koffer, een jas die niet geschikt was voor het weer en het adres van een broer in zijn binnenzak. Hij had verwacht dat familie het moeilijkste deel van de overgang zou opvangen. Dat bleek een misrekening.

Zijn broers hadden eigen gezinnen, eigen problemen en eigen ideeën over hoeveel verantwoordelijkheid ze nog voor elkaar droegen. De eerste dagen kon Michel terecht bij Elias. Daarna werd duidelijk dat het verblijf niet lang kon duren. Bij Vartan was evenmin ruimte. Wat hij uit zijn Palestijnse familiekring gewend was — familie vangt familie op — bleek in België onder druk te staan van kleine appartementen, partners, geld en jaren van afzonderlijk opgebouwde levens.

Michel nam de afwijzing persoonlijker dan hij later toegaf. Niet omdat hij dacht dat zijn broers slechte mensen waren, maar omdat hij voor het eerst merkte dat nabijheid geen garantie op verbondenheid gaf. Je kon in dezelfde stad wonen en toch verder van elkaar verwijderd zijn dan tijdens een oorlog.

Via de opvang belandde hij uiteindelijk in het Klein Kasteeltje. Daar leerde hij wachten op een nieuwe manier. Tijdens zijn jeugd in Palestina had wachten soms betekend dat je luisterde of het gevaar

voorbijging. In België betekende het formulieren, afspraken, loketten, nummers en zinnen die hij niet begreep.

John was een van de eerste mensen in België die Michel niet alleen als vluchteling zag, maar als de man die hij was. Hij werkte met nieuwkomers en droeg, zo herinnerde Michel zich, bijna altijd een regenjas, zelfs wanneer er geen druppel viel. Het is een klein detail, maar juist zulke details blijven hangen. Verzonnen mensen krijgen kenmerken mee. Echte mensen hebben gewoonten.

John sprak aanvankelijk langzaam Frans met hem en vulde waar nodig aan met Engels. Gaandeweg schakelde hij steeds vaker over op Nederlands. Hij vond dat Michel, als hij in België een leven wilde opbouwen, ook de taal moest leren spreken. Michel nam die uitdaging graag aan. Talen interesseerden hem, en Nederlands werd voor hem al snel meer dan een praktische noodzaak: het was een manier om zijn nieuwe omgeving beter te begrijpen.

Christine, Johns vrouw, hielp Michel op haar beurt met de praktische kant van zijn nieuwe bestaan. Ze legde hem uit hoe hij officiële brieven moest beantwoorden, welke documenten hij bij een afspraak aan het gemeenteloket nodig had en waarom hij sommige procedures niet kon overhaasten. Wanneer hij zich ergerde aan een formulier of een onbegrijpelijke regel, nam ze rustig de tijd om samen met hem uit te zoeken wat er precies van hem werd verwacht. Maar ze leerde hem vooral iets anders: dat hulp niet altijd een rekening creëert.

Bij haar thuis stond eten op tafel zonder dat iemand vroeg wanneer hij het zou terugbetalen. Dat maakte hem aanvankelijk ongemakkelijk. In Michels wereld werd bijna elke gunst onthouden. Niet noodzakelijk uit berekening; wederkerigheid hoorde bij sociale orde. Christine kon hem soep geven, een jas meegeven of een tweedehands kast regelen en vervolgens doen alsof daarmee niets tussen hen veranderde.

Michel had haar al verschillende keren bedankt voor de moeite die ze voor hem deed. Christine glimlachte telkens, alsof ze zijn dankbaarheid wat overdreven vond.

‘Je hoeft me niet voortdurend te bedanken, Michel. Ik doe gewoon wat ik denk dat juist is.’

‘Maar zonder uw hulp zou ik hier niet staan,’ antwoordde hij. ‘Dat zal ik niet vergeten.’

Christine keek hem even aan en legde haar pen neer.

‘Ken je het Evangelie volgens Matteüs?’ vroeg ze.

Michel knikte aarzelend.

‘In de Bergrede zegt Jezus iets wat ik altijd bijzonder mooi heb gevonden: wanneer je iets aan een ander geeft, mag je linkerhand niet weten wat je rechterhand doet.’

Ze liet haar woorden even bezinken.

‘Weet je wat daarmee wordt bedoeld? Dat je iets goeds moet kunnen doen zonder daarvoor iets terug te verwachten. Zonder dat iedereen het hoeft te weten. En zelfs zonder dat degene die je helpt zich voor de rest van zijn leven verplicht moet voelen.’

Michel zweeg. Hij had in zijn leven al vaak ondervonden dat een gunst zelden helemaal vrijblijvend was. Wie iets kreeg, werd geacht ooit iets terug te geven. Zo had hij de wereld leren kennen.

‘Maar iedereen verwacht toch iets?’ vroeg hij.

‘Misschien wel,’ antwoordde Christine. ‘Maar ik zou graag geloven dat er ook mensen bestaan die een ander helpen omdat die hulp nodig heeft. Niet omdat ze daarmee een schuld willen creëren.’

Ze schoof de documenten naar hem toe.

‘Dus als je me werkelijk wilt bedanken, zorg er dan voor dat je hier iets van je leven maakt. En mocht je ooit iemand ontmoeten die dezelfde hulp nodig heeft als jij vandaag, denk dan aan dit gesprek.’

Michel keek naar de papieren voor hem. Hij besefte toen nog niet hoe vaak hij later in zijn leven aan haar woorden zou terugdenken. Niet omdat hij altijd naar die woorden zou handelen, maar juist omdat hij gaandeweg zou ontdekken hoe moeilijk het is om iets te geven zonder er, al was het maar onbewust, iets voor terug te verlangen.

Na enkele maanden kreeg hij zijn eerste eigen woning in Wilrijk, in een gewone straat tegenover een park met een bijna onwerkelijk mooie naam: het Park van Eden. Juist die alledaagsheid voelde voor hem als luxe. Een eigen deur die hij achter zich kon sluiten. Een bed dat de volgende ochtend nog op dezelfde plaats stond. Na jaren waarin iedereen alles van elkaar wist, voelde het bijna bevrijdend dat zijn buren hem gewoon met rust lieten.

Wat Michel in België het meest verbaasde, waren niet de grote verschillen, maar de kleine dingen die niemand de moeite waard vond om op te merken.

Neem bijvoorbeeld de kinderen. Ze speelden onbezorgd op straat, schopten een voetbal tegen een muur en verdwenen soms minutenlang uit het zicht van hun ouders. Niemand riep hen angstig terug. Niemand leek zich voortdurend af te vragen welk gevaar er achter de volgende straathoek kon schuilen. Voor Michel, die was opgegroeid in een land waar een onschuldig straatspel plotseling door geweerschoten of een ontploffing kon worden onderbroken, was die vanzelfsprekende vrijheid bijna onbegrijpelijk.

Hij kon toen onmogelijk vermoeden dat ook in België dat gevoel van veiligheid enkele jaren later een zware klap zou krijgen. In de zomer van 1996 zou de zaak-Marc Dutroux het land diep schokken. De gruwelijke ontvoeringen en moorden op jonge meisjes zouden bij talloze ouders een angst aanwakkeren die voordien misschien minder nadrukkelijk aanwezig was geweest. Kinderen alleen buiten laten spelen zou voor velen niet langer even vanzelfsprekend aanvoelen.

Maar dat was een ander verhaal, dat zich pas jaren later zou ontvouwen. Voorlopig stond Michel nog maar aan het begin van zijn nieuwe leven. Hij keek naar de spelende kinderen en

verwonderde zich over iets wat hij in zijn geboorteland nauwelijks had gekend: de vrijheid om kind te zijn zonder voortdurend op je hoede te moeten blijven.

Ook de winkels verbaasden hem. Niet omdat hij nooit goedgevulde winkels had gezien, maar omdat de rekken hier elke ochtend opnieuw vol lagen. Brood, melk, fruit, chocolade. Mensen kochten wat ze nodig hadden, zonder zich af te vragen of het er morgen nog zou zijn. Ze ergerden zich wanneer een bepaald product was uitverkocht, alsof de afwezigheid ervan een persoonlijke belediging was.

Op een ochtend zag hij hoe een vrouw bij een bakkerij haar portefeuille op de toonbank liet liggen terwijl ze haar boodschappen in haar tas stopte. De winkelier wees haar er rustig op. Ze bedankte hem, glimlachte en vertrok. Michel bleef nog even staan. Het was niet de eerlijkheid van de winkelier die hem verbaasde, maar de achteloosheid waarmee de vrouw haar geld even onbeheerd had achtergelaten.

Het duurde langer voordat hij aan de geluiden gewend raakte. Wanneer ergens onverwacht een deur dichtsloeg, keek hij instinctief op. Bij het horen van een laag overvliegend vliegtuig hield hij soms onwillekeurig zijn pas in. De mensen om hem heen reageerden niet. Zij hoorden een vliegtuig. Hij hoorde eerst iets anders, iets wat pas verdween wanneer hij zichzelf eraan herinnerde waar hij was.

Er waren ook gewoonten die hij moeilijk kon begrijpen. Belgen klaagden over de regen, over de politiek en vooral over de vertragingen van het openbaar vervoer. Op een dag hoorde hij een man verontwaardigd uitroepen dat zijn tram al zeven minuten te laat was. Michel moest glimlachen. Zeven minuten. In zijn geboorteland had hij soms uren gewacht zonder te weten of er überhaupt nog iets zou komen.

Maar het meest opmerkelijke was misschien wel hoe vanzelfsprekend mensen over de toekomst spraken. Ze maakten plannen voor de zomer, bespraken vakanties en spraken af voor een verjaardag die nog maanden verwijderd was. Niemand voegde eraan toe: als de omstandigheden het toelaten.

Langzaam begon Michel te begrijpen dat vrede niet alleen de afwezigheid van oorlog betekende. Vrede was ook de vrijheid om zich zorgen te maken over onbelangrijke dingen. Om te mopperen over het weer. Om een afspraak te maken zonder eerst na te denken over de veiligheid van de weg ernaartoe.

En toch voelde hij zich niet onmiddellijk thuis. De straten waren veilig, maar de mensen bleven vreemden. In zijn geboortestreek had hij geleerd dat men elkaar nodig had om te overleven. Hier leek iedereen het vooral belangrijk te vinden anderen niet tot last te zijn.

Hij ontdekte dat een mens zich op twee heel verschillende manieren verloren kon voelen: in een land waar voortdurend gevaar dreigde, en in een land waar niemand hem kwaad wilde doen, maar waar voorlopig ook niemand op hem wachtte.

Hij stond elke ochtend vroeg op en ging dagelijks lopen. Het hielp hem zijn hoofd leeg te maken en zijn gedachten te ordenen. Op goede dagen liep hij stevig door; op andere paste hij zijn tempo aan aan wat zijn lichaam toeliet.

Daarna oefende hij woorden uit kranten. Hij onderstreepte termen die vaak terugkwamen en schreef vertalingen in de kantlijn. Gemeente. Verzekering. Factuur. Aanvraag. Afspraak. Later kwamen andere woorden: korting, levering, marge.

Zijn broer Elias verdiende zijn brood met de aan- en verkoop van auto's en liet Michel geregeld een handje toesteken. De garage bevond zich in de Luzernestraat in Schaarbeek, niet ver van de drukke verkeersaders die het noorden van Brussel doorkruisten. Het bedrijf bestond al sinds het begin van de jaren zeventig. Elias had zich enkele jaren eerder in de zaak ingekocht en er geleidelijk zijn eigen plaats verworven.

Voor Michel was het een omgeving waarin hij zich vrijwel onmiddellijk thuis voelde. De geur van motorolie en benzine, het geluid van draaiende motoren, de auto's die voortdurend kwamen en gingen, maar vooral het onafgebroken onderhandelen over prijzen en voorwaarden: het herinnerde hem aan de wereld waarin hij was

opgegroeid. Hier werden kansen gezocht, risico's afgewogen en afspraken gemaakt. Het was een taal die hij van jongs af aan had leren spreken, ook al ontbrak het hem voorlopig nog aan de juiste Franse woorden.

Aanvankelijk vertrouwde Elias hem weinig meer toe dan eenvoudige klusjes. Michel maakte auto's schoon, haalde onderdelen op, sorteerde facturen en andere documenten en bracht klanten koffie terwijl zijn broer met hen onderhandelde. Het werk stelde op zichzelf weinig voor, maar Michel beschouwde het niet als tijdverlies. Integendeel, hij gebruikte iedere gelegenheid om te observeren.

Hij keek niet alleen naar de auto's, maar vooral naar de mensen die ze wilden kopen. Waarom aarzelde de ene klant bij een nauwelijks zichtbare kras, terwijl een andere zonder veel vragen bereid was een aanzienlijk bedrag neer te tellen? Waarom vroeg iemand driemaal naar de kilometerstand, maar nauwelijks naar de onderhoudsgeschiedenis? Wat verried de manier waarop een koper om een wagen heen liep, de portieren opende of achter het stuur plaatsnam? En op welk ogenblik moest een verkoper blijven praten, of juist zwijgen?

Michel ontdekte dat onderhandelen veel meer inhield dan een prijs noemen en wachten op een tegenbod. Het kwam erop aan te begrijpen wat iemand werkelijk zocht, welke twijfels hij niet uitsprak en hoeveel belang hij hechtte aan wat hij dreigde mis te lopen. Sommige klanten wilden vooral een goedkope wagen. Anderen zochten zekerheid, prestige of eenvoudigweg de voldoening dat ze een betere zaak hadden gedaan dan de verkoper.

Het verbaasde hem hoe vaak een gesprek niet werd beslist door wat er werd gezegd, maar door wat onuitgesproken bleef. Een korte aarzeling, een blik naar de echtgenote die naast de koper stond, een hand die iets te lang op de motorkap bleef rusten: het waren kleine signalen die soms meer vertelden dan een uitvoerige discussie over de prijs.

Elias kon bogen op jarenlange ervaring in de autohandel, maar Michel bezat een talent dat zich niet uit boeken liet leren: een scherp

inzicht in de menselijke natuur en een bijna instinctief gevoel voor het juiste moment. Hij had nooit een verkoopopleiding gevolgd, maar het leven had hem geleerd mensen te observeren, hun verlangens te doorgronden en vooral te herkennen wat ze werkelijk belangrijk vonden, ook wanneer ze dat zelf niet onder woorden brachten.

Gaandeweg besefte hij dat de waarde van een auto niet alleen werd bepaald door het merk, de ouderdom, de kilometerstand of de technische staat. Een wagen die voor de ene koper nauwelijks interessant was, kon voor een andere precies zijn wat hij zocht. Waarde was niet altijd een vaststaand gegeven, maar hing ook af van verwachtingen, behoeften en omstandigheden.

Michel begreep dat succesvol handeldrijven niet zozeer betekende dat je iemand moest overtuigen van de waarde van een product, maar dat je moest ontdekken welke waarde die ander er zelf aan hechtte. Wie dat onderscheid begreep, wist ook wanneer hij moest onderhandelen, wanneer hij moest toegeven en wanneer hij beter kon zwijgen.

Het was een inzicht dat hem later, ver buiten de muren van de Brusselse garage, nog vaak van pas zou komen.

Zijn eerste kleine succes kwam niet door een wagen te verkopen, maar door een probleem op te lossen. Een klant uit Frankrijk wilde een voertuig meenemen maar miste een document. Elias wilde de afspraak uitstellen. Michel belde drie mensen, fietste naar een kantoor, wachtte een uur, kwam terug met de juiste verklaring en zorgde dat de klant dezelfde avond kon vertrekken.

“Patron,” zei een van de mannen in de garage spottend toen Michel binnenkwam. “Jij regelt alles.”

De bijnaam was op dat moment een grap. Hij lachte mee. Jaren later zouden mannen in andere landen hem met dezelfde naam begroeten alsof het een titel was. Dat vind ik een van de vreemdste onderdelen van zijn verhaal. Identiteiten ontstaan soms zonder ceremonie. Eén grap, één gewoonte, één woord dat blijft hangen. Na verloop van

tijd krijgt de bijnaam een eigen leven, tot bijna niemand nog weet waar de man ophoudt en de naam begint.

In die tijd dwaalden Michels gedachten geregeld af naar Janice, de jonge vrouw die hij tijdens een verblijf in Libanon had leren kennen en die, ondanks de jaren en de afstand, nooit helemaal uit zijn herinnering was verdwenen. Hij wist al vóór zijn vertrek naar België dat ze naar haar vaderland was teruggekeerd, maar waar ze precies woonde, was hem lange tijd een raadsel gebleven.

Soms vroeg hij zich af of hun wegen elkaar ooit nog zouden kruisen. België was tenslotte geen uitgestrekt land, maar groot genoeg om jarenlang langs iemand heen te leven zonder elkaar ooit tegen te komen. Meer dan eens had hij overwogen haar te zoeken, al wist hij nauwelijks waar hij moest beginnen. Bovendien werd zijn leven inmiddels grotendeels beheerst door zijn werk, de dagelijkse beslommeringen en zijn pogingen om in zijn nieuwe thuisland een bestaan op te bouwen. Janice bleef daardoor vooral een herinnering aan een tijd die steeds verder achter hem lag, een herinnering die hij koesterde zonder nog werkelijk te verwachten dat zij opnieuw deel van zijn leven zou worden.

Tot die ene dag in Antwerpen.

Michel had er een afspraak met een klant en was vroeger aangekomen dan voorzien. Om de tijd te doden, besloot hij bij bakkerij Lints binnen te lopen en een brood te kopen. Het was een alledaagse beslissing, zo onbeduidend dat hij er achteraf onmogelijk een bijzondere betekenis aan had kunnen geven, ware het niet dat hij daar plotseling tegenover Janice stond.

Jaren later zou hun hereniging binnen de familie steeds opnieuw worden verteld. Met iedere vertelling kreeg het voorval iets meer weg van een romantische filmscène, alsof het lot er persoonlijk voor had gezorgd dat hun wegen elkaar precies op die plaats en op dat ogenblik opnieuw kruisten.

Maar misschien was de werkelijkheid veel eenvoudiger en juist daarom zoveel aangrijpender. Twee mensen die elkaar ooit hadden liefgehad en van wie de levens door oorlog en omstandigheden

uiteen waren gedreven, stonden plotseling weer tegenover elkaar, midden in de alledaagse drukte van een Antwerpse bakkerij. Geen muziek die aanzwol, geen omstanders die beseften wat zich daar afspeelde. Alleen de geur van versgebakken brood, het geroezemoes van klanten en twee blikken waarin herkenning langzaam plaatsmaakte voor ongeloof.

Wat ze elkaar op dat eerste ogenblik zeiden, wist later niemand nog precies. Misschien zeiden ze helemaal niets. Misschien waren enkele seconden van sprakeloosheid voldoende om te beseffen dat sommige mensen, hoe ver het leven hen ook uit elkaar had gedreven, nooit werkelijk uit elkaars bestaan verdwijnen.

Janice was inmiddels getrouwd en Michel probeerde nog altijd zijn plaats in België te vinden. Geen van beiden leefde nog in het verhaal dat ze zich tijdens hun ontmoetingen in Libanon hadden kunnen voorstellen. Toch verdween de oude vertrouwdheid niet helemaal. Ze praatten, gingen samen iets drinken en haalden herinneringen op die jarenlang ergens tussen hen in waren blijven liggen. Voor ze afscheid namen, wisselden ze telefoonnummers uit. Daarna keerde ieder terug naar zijn eigen leven, maar de ontmoeting liet iets achter wat zich niet zomaar opnieuw liet wegbergen.

De onverwachte hereniging met Janice had herinneringen wakker geroepen aan een verleden dat Michel nooit helemaal achter zich had gelaten. Toch zou die ontmoeting zijn leven niet wezenlijk van richting doen veranderen. De vrouw met wie hij uiteindelijk een toekomst zou opbouwen, ontmoette hij op een al even toevallige manier.

Het gebeurde op een dag waarop hij, zoals zo vaak, door het Park van Eden in Wilrijk wandelde. Daar kruiste hij het pad van Natalia, een jonge vrouw die met haar hond Costa een wandeling maakte. Wat begon met een vluchtige blik en een paar terloops uitgewisselde woorden, groeide uit tot een gesprek dat langer duurde dan beiden hadden verwacht.

Natalia vertelde met zichtbaar plezier over Costa, de hond die haar tijdens haar wandelingen door het Park van Eden bijna overal vergezelde. Het was een bijzondere kruising, vermoedelijk met iets

van een terriër en een podenco in zijn afkomst. Zijn korte, zandkleurige vacht, langwerpige snuit en driehoekige, naar beneden gevouwen oren gaven hem een opvallend uiterlijk. Hij had een slanke, atletische lichaamsbouw en bewoog met een souplesse die zijn tomeloze energie verraadde. Volgens Natalia kon hij rennen als geen ander. Wanneer hij eenmaal de vrijheid kreeg, schoot hij als een pijl over de grasvelden, nauwelijks bij te houden.

Michel luisterde aandachtig, stelde af en toe een vraag en deed alsof hij vooral belangstelling had voor Costa's bijzondere eigenschappen. Maar zijn gedachten dwaalden geregeld af naar de jonge vrouw die naast hem liep. Hij merkte hoe haar lange haren bij iedere beweging zachtjes over haar schouders vielen, hoe haar ogen oplichtten wanneer ze over haar hond vertelde en hoe haar glimlach haar gezicht een bijna ontwapenende zachtheid gaf.

Ook haar vrouwelijke vormen waren hem niet ontgaan. Haar volle boezem, de sierlijke ronding van haar heupen en de vanzelfsprekende elegantie waarmee ze zich bewoog, oefenden een aantrekkingskracht op hem uit die hij moeilijk kon negeren. Toch was het niet alleen haar schoonheid die hem trof. Er was iets in haar openhartigheid, in de onbevangen manier waarop ze sprak en lachte, waardoor hij zich vrijwel onmiddellijk op zijn gemak voelde.

Op een bepaald ogenblik keek Natalia hem glimlachend aan.

‘Je luistert toch wel naar wat ik vertel?’

Michel schrok even op en glimlachte schuldbewust.

‘Natuurlijk. Je zei dat Costa bijzonder snel kan lopen.’

‘Dat heb ik inderdaad gezegd. Maar dat was vijf minuten geleden.’

Ze begonnen allebei te lachen.

Michel voelde zich betrapt, maar maakte geen aanstalten om zijn belangstelling te verbergen.